

AGNIESZKA PLEŚNIAK

Oszczędzanie na starość w świetle danych Europejskiego Sondażu Społecznego – Polska na tle innych krajów

Abstrakt

W Polsce niewiele osób oszczędza w celu zabezpieczenia własnej starości, na co wskazują zarówno badania przeprowadzone w Polsce jak i porównania międzynarodowe. Celem opracowania jest odpowiedź na pytanie czy niski odsetek oszczędzających na starość w Polsce można tłumaczyć warunkami panującymi w Polsce (takimi jak poziom zamożności społeczeństwa czy hojność systemu emerytalnego) oraz oczekiwaniami wobec roli państwa w zapewnieniu zabezpieczenia emerytalnego.

W pierwszej części opracowania zachowania i opinie były analizowane na poziomie krajowym. W drugiej części przeprowadzono analizę na poziomie indywidualnym w celu identyfikacji czynników wpływających na prawdopodobieństwo partycypacji w oszczędzaniu w poszczególnych krajach oraz (z uwagi na ryzyko popełnienia błędu ekologicznego) weryfikacji związków analizowanych na poziomie krajowym.

Wyniki wskazują, że w Polsce mniej osób oszczędza na starość niż w innych krajach nawet po uwzględnieniu poziomu zamożności, hojności systemu emerytalnego, czy przekonania na temat roli państwa w zapewnieniu odpowiednich warunków życia na starość.

Przekonanie, że państwo powinno być w głównej mierze odpowiedzialne za zapewnienie odpowiedniego standardu życia na starość zmniejsza szansę na oszczędzanie na starość, zaś skłonność do planowania przyszłości szansę tę zwiększa, przy założeniu pozostałych warunków niezmiennych. Z kolei obawa, że dochody na starość będą niewystarczające by pokryć wydatki tylko w czterech krajach przekłada się na oszczędzanie na starość. Jest to ważny wniosek z punktu kształtowania polityki społecznej, gdyż sama świadomość, tego, że dochody na starość będą zbyt niskie nie wystarczy by podjąć działania skierowane na zabezpieczenie własnej starości.

Słowa kluczowe: oszczędzanie na starość, zabezpieczenie starości, Europejski Sondaż Społeczny.

Wstęp

Celem badania jest ustalenie dlaczego w Polsce tak mało osób oszczędza na starość. Na niską partycypację w oszczędzaniu na starość wskazują zarówno badania przeprowadzane w Polsce (por. CBOS 2007, CBOS 2009, Czapiński, Panek

2009 rozdz. 4.3.2.¹) jak i porównania międzynarodowe (np. wyniki Europejskiego Sondażu Społecznego, ESS 2006).

Niski odsetek oszczędzających na starość w Polsce można tłumaczyć niskim poziomem zamożności, hojnym systemem emerytalnym (hipoteza Feldsteina) czy przekonaniem, że to państwo powinno zadbać o zapewnienie odpowiedniego standardu życia na starość wreszcie brakiem świadomości, że dochody na starość mogą nie być wystarczające. W pracy dokonano analizy porównawczej partycypacji w oszczędzaniu na starość w wybranych krajach z uwzględnieniem wymienionych wyżej czynników. Jak wskazują przeprowadzone analizy przytoczone wyjaśnienia nie są wystarczające, gdyż w Polsce partycypacja w oszczędzaniu na starość jest niższa niż w innych analizowanych krajach nawet po uwzględnieniu poziomu zamożności, hojności systemu emerytalnego, czy przekonania na temat roli państwa w zapewnieniu odpowiednich warunków życia na starość. Z kolei obawa o niewystarczalność dochodów na starość nie skłania do podjęcia oszczędzania na starość.

W dalszej części opracowania przeprowadzono analizę dla danych indywidualnych. Dla każdego kraju oszacowano model regresji logistycznej w którym prawdopodobieństwo partycypacji w oszczędzaniu na starość uzależnione są od przekonań dotyczących zabezpieczenia starości, pokolenia, oceny dochodu oraz wieku (wiek ujęto w modelu z uwagi, na sposób zadania pytania o oszczędzanie). Celem było ustalenie jakie czynniki w poszczególnych krajach wpływają na prawdopodobieństwo partycypacji w oszczędzaniu oraz (z uwagi na ryzyko popełnienia błędu ekologicznego) weryfikacja związków wykrytych na poziomie krajowym.

1. Dane i metoda

Dane pochodzą z trzeciej rundy Europejskiego Sondażu Społecznego (ESS), przeprowadzonej w 2006r. (ESS 2006). Dostępne są one na stronie www.european-socialsurvey.org wraz z dokumentacją (zawierającą w szczególności kwestionariusze, listy pytań, schematy losowania, itd.). W trzeciej rundzie ESS brały udział 23 kraje², badaniu podlegały osoby powyżej 15 roku życia. Ponieważ w przeprowadzonych w opracowaniu analizach nie było potrzeby uwzględniać wielkości populacji w poszczególnych krajach stąd zastosowano wagę uwzględniającą jedynie schemat losowania. Ponadto w opracowaniu wykorzystano również dane Banku Światowego pochodzące z WDI (World Development Indicators) i OECD

¹ W świetle wyników Diagnozy Społecznej w latach 2003-2009 oszczędności z przeznaczeniem na starość posiadało od 10% do 12% gospodarstw domowych (Czapiński, Panek 2009, rozdz. 4.3.2.)

² Austria, Belgia, Bułgaria, Cypr, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Niemcy, Węgry, Irlandia, Holandia, Norwegia, Polska, Portugalia, Rosja, Słowacja, Słowenia, Hiszpania, Szwecja, Szwajcaria, Ukraina, Wielka Brytania.

(głównie z OECD 2009, 2011), dane dotyczą roku 2006, chyba, że zaznaczono w tekście inaczej. Podobnie informacje odnośnie systemów emerytalnych dotyczą stanu obowiązującego w roku 2006 (co jest istotne np. w przypadku Węgier w związku z niedawnym odejściem od wprowadzonego w roku 1998 modelu).

W trzeciej rundzie badania ESS zawarto pytania dotyczące zabezpieczenia emerytalnego, dotyczyły one: oszczędzania na starość, skłonności do planowania przyszłości oraz obawy związanej z wystarczalnością zabezpieczenia materialnego w okresie starości, a także podziału odpowiedzialności za zapewnienie odpowiedniego standardu życia na starość między państwo a jednostkę³.

Pytanie dotyczące oszczędzania z przeznaczeniem na zabezpieczenie własnej starości dotyczyło nie tylko sytuacji obecnej ale również przeszłości. Sposób zadania pytania pozwala z jednej strony ustalić, czy obecni emeryci w przeszłości oszczędzali na starość, a więc nie wyklucza ich z analiz⁴, z drugiej strony może utrudniać uchwycenie związków ze zmiennymi charakteryzującymi obecną sytuację respondenta, ponieważ w przypadku osoby która oszczędzała w przeszłości o podjęciu owego działania mogły zadecydować czynniki zachodzące w przeszłości a niekonieczne związane z jego obecną sytuacją. Fakt, że oszczędzanie na starość jest raczej procesem niż jednorazowym aktem uzasadnia przyjęcie wspomnianej miary.

W badaniu oszczędzanie poza wąsko rozumianymi oszczędnościami obejmuje różne formy gromadzenia majątku w tym: inwestycje, nieruchomości a także prywatne lub finansowane przez firmę konta i ubezpieczenia emerytalne. W uwagach dla ankietera wyjaśniono, że chodzi wyłącznie o świadome decyzje, nie określono natomiast czy chodzi o oszczędności dobrowolne czy obowiązkowe. Ma to znaczenie dla niektórych krajów w przypadku obliczania stopy zastąpienia obejmującej nieobowiązkowe prywatne programy (plany) emerytalne.

W niektórych analizach wygodnie było podzielić zbiorowość na pokolenia, ponieważ sytuacja pokolenia pracujących, emerytów i młodzieży uczącej się jest różna z punktu widzenia zabezpieczenia starości i może wpływać na przekonania i zachowania związane ze starością i jej zabezpieczeniem. Do pokolenia emerytów zakwalifikowano wszystkich respondentów, którzy ukończyli 65 lat⁵, oraz tych

³ Pełne brzmienie pytań jest dostępne na stronie <http://ess.nsd.uib.no/>.

⁴ Fakt pobierania emerytury sprawia, że pytanie czy respondent oszczędza na starość może nie mieć sensu. Z punktu widzenia hipotezy cyklu życia po przejściu na emeryturę powinna nastąpić dekulacja zgromadzonego w ciągu życia majątku. Badania empiryczne wskazują jednak, że po przejściu na emeryturę jednostki nadal oszczędzają (Poterba 1994, Jappelli, Modigliani 2005), ale motywy oszczędzania mogą być inne niż motyw cyklu życia (na temat substytucji motywów oszczędzania vide: Börsch-Supan, Reil-Held, Schunk 2008).

⁵ Rozwiązanie to choć uzasadnione z punktu widzenia przyjętej praktyki (m in w publikacji wskaźników dotyczących starzenia się i systemów emerytalnych) nie jest pozbawione wad. Z uwagi na możliwość wydłużania okresu pracy ponad ustawowy wiek emerytalny premiovany w niektórych krajach wzrostem wypłacanych świadczeń, z drugiej strony wymaganiem pew-

w wieku 55–65 lat, którzy wskazali, że są emerytami – niezależnie od tego czy jest to ich główne zajęcie, z kolei wszystkie osoby w wieku poniżej 50 lat zaliczono do pokolenia pracujących⁶. Do kategorii młodzież ucząca się zaliczono wszystkich respondentów w wieku do 19 lat zaś w wieku 20–24 lata tylko tych, którzy wskazali naukę jako główne zajęcie. Osoby nie będące emerytami i nie będące młodzieżą uczącą się zakwalifikowane zostały do pokolenia pracujących, pomimo, że nie wszyscy tutaj zaliczeni pracują, są oni jednak w wieku produkcyjnym. (Uzasadnienie przedstawionego podziału na pokolenia oraz wyniki analizy krzywych ROC uzasadniające przyjęty podział zawarto w Pleśniak 2010).

Z uwagi na fakt, że pytania dotyczące zabezpieczenia na starość, będące przedmiotem analizy, zadano jedynie w trzeciej rundzie ESS, sprawdzenie stabilności w czasie uzyskanych wyników nie jest możliwe.

2. Zachowania i przekonania związane z oszczędzaniem. Polska na tle innych krajów

Odsetek respondentów deklarujących, że oszczędza lub oszczędzało w przeszłości na starość w Polsce wyniósł 29% i był jednym z najniższych (obok Rosji i Ukrainy) spośród 23 krajów biorących udział w ESS (rysunek 1).

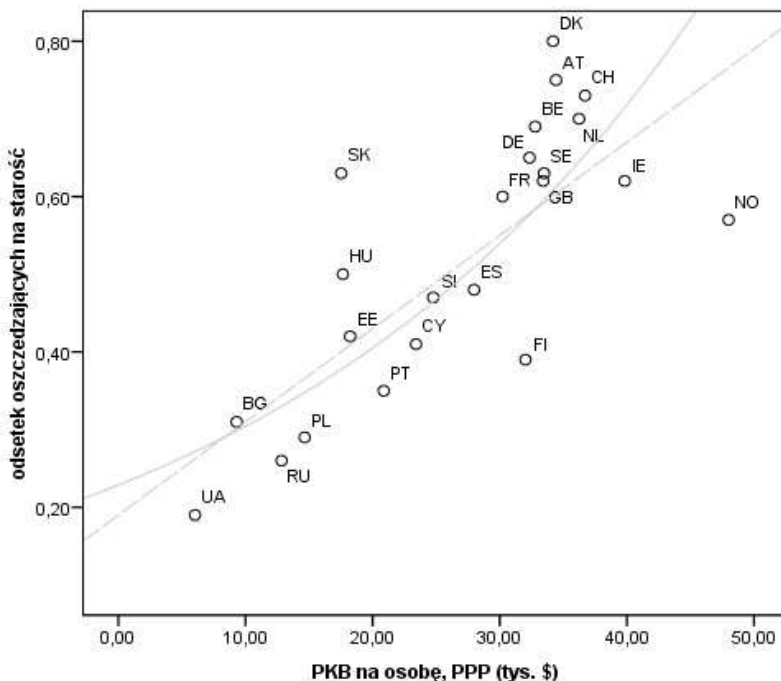
Rysunek 1 przedstawia analizowane kraje w przestrzeni wyznaczonej przez odsetek oszczędzających na starość oraz zamożność społeczeństwa. Miarą zamożności społeczeństwa jest PKB na osobę w 2006r. mierzony parytetem siły nabywczej (parytet siły nabywczej obliczony w oparciu o ceny z 2005r.)⁷.

nej liczby lat składkowych (np. 40 lat we Francji w 2006r.) nie wszyscy muszą odchodzić na emeryturę po przekroczeniu 65 lat. W rzeczywistości wśród osób powyżej 65 roku życia 10% nie wskazało, na emeryturę (lub rentę) w pytaniu o aktywność w ciągu ostatnich 7 dni. Spośród tych, którzy będąc w wieku powyżej 65 lat nie wskazali, że są emerytami 63% wskazało emeryturę (lub rentę) jako główne źródło dochodu w gospodarstwie domowym. Możliwe jest jednak, że źródło dochodu respondenta nie jest głównym źródłem dochodu gospodarstwa domowego, gdyż wywiady zostały przeprowadzone z wylosowaną osobą z gospodarstwa domowego nie zaś z jego głową.

⁶ W przypadku braku informacji o wieku, osoby które miały co najmniej 50 lat i co najmniej 65 lat wyodrębniono (tam, gdzie było to możliwe) na podstawie daty urodzenia pierwszego dziecka (w pytaniu chodziło o dzieci biologiczne). Pierwsze dziecko urodzone w 1972 roku lub wcześniej wskazuje, że respondent miał w 2006r. co najmniej 50 lat (zakładając, że respondent miał przynajmniej 16 lat gdy został biologicznym rodzicem). Podobnie pierwsze dziecko urodzone w 1957 roku lub wcześniej wskazuje, że respondent w 2006r. miał co najmniej 65 lat. W ten sam sposób wykorzystano inne pytania dotyczące wydarzeń w życiu (tj. rok w którym respondent podjął pierwszą pracę, przestał pracować, zawarł związek małżeński, zamieszkał z partnerem).

⁷ Z uwagi na fakt, że pytanie o oszczędzanie dotyczyło również przeszłości, a więc również przeszłych zachowań może pojawić się wątpliwość, czy analiza odsetka oszczędzających w kontekście obecnego PKB ma w ogóle sens. Jednak warto zwrócić uwagę, na fakt, że o ile PKB

Rysunek 1. Analizowane kraje w przestrzeni wyznaczonej przez odsetek oszczędzających na starość oraz PKB na osobę mierzony parytetem siły nabywczej

Objaśnienia: Pomocniczo dodano linię prostą i krzywą logistyczną, objaśnienia skrótów nazw państw znajdują się w aneksie w tabeli 2.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ESS i WDI.

Zgodnie z wnioskami z klasycznych teorii konsumpcji⁸ najniższe odsetki oszczędzających na starość zaobserwowano w mniej zamożnych społeczeństwach. W Polsce odsetek oszczędzających jest niższy niż wskazywałby na to poziom zamożności w tym sensie, że w krajach o podobnym do Polski poziomie zamożności partycypacja w oszczędzaniu na starość jest wyższa (z wyjątkiem Rosji).

zmieniała się na przestrzeni lat to pewne tendencje są trwałe mianowicie kraje kiedyś zamożne są nadal zamożne. Trwałość tendencji w wielkości PKB na osobę w ostatnich latach wśród analizowanych państw potwierdza ranking 21 państw (bez Ukrainy i Rosji, dla których nie dane nie były dostępne) stworzony w oparciu o PKB na osobę mierzonym parytetem siły nabywczej w odniesieniu do średniej EU-27. Miejsce zajmowane w rankingu nie zmieniło się dla większości państw, z wyjątkiem Irlandii w której PKB na osobę rósł szybciej niż w innych krajach, oraz Niemiec gdzie rósł on wolniej (por. Pleśniak 2010).

⁸ Teorie konsumpcji dotyczą stopy oszczędzania, nie zaś odsetka oszczędzających, ale niski odsetek oszczędzających będzie powodował niską stopę oszczędzania mierzoną na poziomie kraju.

Przypadek Estonii, Węgier, Słowacji Polski i Rosji jest interesujący, gdyż o ile poziom zamożności jest w tych krajach dość podobny to partycypacja w oszczędzaniu na starość jest zróżnicowana, podobnie dzieje się dla Francji i Finlandii, co wskazuje na istnienie innych – pozadochodowych czynników wpływających na partycypację w oszczędzaniu na starość.

W odniesieniu do pierwszych pięciu z wymienionych państw różnice w partycypacji w oszczędzaniu na starość trudno jest wyjaśnić zarówno z punktu widzenia poziomu zamożności społeczeństwa jak hojności systemu emerytalnego czy jego konstrukcji. Wszystkie wspomniane kraje są postsocjalistyczne a więc dziedziczą pewne pozostałości systemowe i mentalne po wcześniejszym ustroju, zaś pod koniec lat 90-tych (lub na początku wieku) wprowadziły reformy, które choć różniły się szczegółowymi rozwiązaniami to ogólnie były podobne⁹, wreszcie stopień hojności systemu emerytalnego mierzony stopą zastąpienia brutto w wymienionych krajach jest podobny (poza Węgrami).

Z kolei Francję i Finlandię różni przyjęty model zabezpieczenia emerytalnego. We Francji system emerytalny oparty jest na modelu Bismarcka (ubezpieczeniowym, oferującym dość wysokie stopy zastąpienia dla ubezpieczonych) zaś w Finlandii na modelu Beveridge'a (zaopatrzeniowym – niższe stopy zastąpienia ale szeroki zasięg). Warto jednak zaznaczyć, że granica pomiędzy systemami emerytalnymi opartymi na modelu Beveridge'a i Bismarcka zaciera się i np. we Francji istnieje minimum emerytalne o charakterze zaopatrzeniowym, zaś w Finlandii system składa się z dwóch komponentów: emerytury bazowej zapewniającej minimum socjalne oraz z emerytury związanej z zatrudnieniem (zależnej od wcześniejszych zarobków).

Literatura nie daje jasnych odpowiedzi co do wpływu systemu emerytalnego na kształtowanie się oszczędności. Zgodnie z hipotezą cyklu życia hojny system emerytalny powinien wypierać oszczędności, natomiast jeśli uwzględnić transfery międzypokoleniowe wniosek nie jest już taki oczywisty (por. Koskela, Viren 1983). Hipoteza M. Feldsteina o wypieraniu oszczędności prywatnych przez system emerytalny była przedmiotem wielu badań (wymienia je m.in. Euvals 2000), nie została ona jednak potwierdzona. Obok badań wskazujących na istnienie efektu wypierania oszczędności przez system emerytalny (Feldstein 1974, 1979, 1980, Feldstein, Pellechio 1979, Kotlikoff 1979), można bowiem przytoczyć, takie w których brak było wpływu systemu emerytalnego na oszczędności lub był on niejednoznaczny (Koskela, Viren 1983, Euvals 2000, Bucciol 2007).

W wymienionych badaniach jako miarę skłonności do oszczędzania przyjmowano stopę oszczędzania. Takie podejście ma dwie wady. Stopa oszczędności na poziomie kraju zależy również np. od stopy wzrostu PKB (wzrostu płac)

⁹ Mam na myśli podobieństwa systemowe gdyż wprowadzane systemy opierały się na trójfilarowym modelu zalecanym przez Bank Światowy w połowie lat dziewięćdziesiątych.

i struktury wiekowej¹⁰. Ponadto oszczędzanie może wynikać z różnych motywów i dotyczyć różnych celów. Hipoteza cyklu życia zakłada co prawda, że oszczędzanie na starość jest dominującym motywem oszczędzania, jednak jednostki mogą oszczędzać również na inne cele. Badania wskazują na znaczenie innych motywów oszczędzania a nawet wypieranie oszczędzania na starość przez inne motywy (por. Börsch-Supan, Reil-Held, Schunk 2008).

Jak wspomniano wcześniej miarą skłonności do oszczędzania (na starość) na poziomie kraju jest, w niniejszym opracowaniu, odsetek oszczędzających na starość, podobną choć szerszą miarę (odsetek oszczędzających) przyjął A. Bucciol (Bucciol 2007). Przytoczone badanie wskazało, że w hojnym systemie stopa partycypacji w tworzeniu oszczędności na starość jest niższa niż w liberalnym.

Za miarę hojności systemu emerytalnego przyjęto (za Scruggs 2006 oraz Börsch-Supan 2003 s. 8)¹¹ stopę zastąpienia. W analizie z uwagi na różny stopień roli redystrybucyjnej systemów emerytalnych w poszczególnych krajach uwzględniono stopy zastąpienia brutto dla średniego dochodu, jego połowy oraz 1,5 krotności. Wybór stopy zastąpienia brutto podyktowany był dostępnością wskaźników w podziale na typ programów emerytalnych składających się na system emerytalny.

Ponieważ wiele krajów w ostatnich latach przeprowadziło reformy emerytalne stopa zastąpienia z 2006r. nie określa sytuacji wszystkich¹², ponieważ może być ona inna dla obecnych i przyszłych emerytów (na temat wpływu reform na zmiany stopy zastąpienia zob. OECD 2009, zaś prognozy dotyczące stóp zastąpienia zawarte są w Ageing Report 2009). Stąd analizę wpływu hojności systemu emerytalnego na partycypację w oszczędzaniu przeprowadzono jedynie dla pokolenia pracujących.

Warto wspomnieć, że o ile reformy przeprowadzone w ostatnich 15-20 latach w krajach Europy Zachodniej były powolne i dotyczyły raczej zmiany parametrów systemu emerytalnego (wiek emerytalny, stopy zastąpienia, staż pracy itp.) to w krajach Europy Środkowej i Wschodniej były one bardziej radykalne i wiązały się ze zmianą systemu emerytalnego. Fakt, że reformy wprowadzone w krajach

¹⁰ Nie jest to przesłanka uniemożliwiająca analizy (por. Feldstein 1979, 1980) ale wiąże się z koniecznością uwzględnienia większej liczby zmiennych w modelu (co z punktu widzenia małej liczby analizowanych krajów nie jest pożądane).

¹¹ Inną miarą hojności systemu emerytalnego może być udział wydatków emerytalnych w PKB, jednak z uwagi na jej wady (omówione w Scruggs, 2006) pominięto ją w opracowaniu.

¹² Jest to wada każdej relatywnej miary wysokości emerytury z uwagi na efekt generacyjny i sposób indeksacji emerytur. Efekt generacyjny można opisać następująco: w systemach, gdzie wysokość emerytur jest powiązana z zarobkami, emerytura jest przyznawana stosownie do wysokości zarobków. W przypadku wzrostu płac realnych po pewnym czasie relacja emerytury w stosunku do średniego wynagrodzenia w gospodarce maleje. Indeksacja emerytur względem cen nie przeciwdziała powyższemu i np. w krajach gdzie nastąpił szybki wzrost płac realnych (Irlandia, Słowacja, Hiszpania) występuje spadek względnej wysokości emerytury wraz z wiekiem (por. OECD, 2009 s.60).

Europy Środkowej i Wschodniej nie objęły wszystkich pracujących (np. na Węgrzech objęły podejmujących pracę w 1998r., zaś np. w Polsce urodzeni między 1949 a 1969 mogli wybrać sposób alokacji składki) utrudnia analizę, gdyż trudno jest jednoznacznie przypisać stopę zastąpienia uwzględniając istniejące uprawnienia w obrębie starych, nowych i przejściowych systemów.

Rysunek 2 przedstawia stopę zastąpienia brutto dla średniego dochodu i dla dochodu równego 1,5 średniego dochodu. W przypadku stopy zastąpienia brutto dla dochodów w wysokości połowy średniej pominięto wykresy gdyż trudno jest dostrzec jakiegokolwiek prawidłowości¹³.

Z racji różnej konstrukcji systemów emerytalnych w poszczególnych krajach przedstawiono stopy zastąpienia w trzech ujęciach tj.: tylko dla systemu publicznego, łącznie dla wszystkich form obowiązkowych z pominięciem dobrowolnych programów wreszcie dla wszystkich dobrowolnych i obowiązkowych programów.

Jeśli uwzględnimy tylko systemy (programy) publiczne odsetek oszczędzających spada wraz ze wzrostem stopy zastąpienia (por. rysunek 2 A i B). Warto zwrócić uwagę na cztery kraje, które odbiegają od pozostałych (tj. Austria, Hiszpania, Polska i Rosja).

W Austrii i Hiszpanii stopa zastąpienia jest wysoka pomimo to partycypacja w oszczędzaniu na starość nie jest niska jak można by się tego spodziewać (biorąc pod uwagę Hipotezę Feldsteina). W obu wymienionych krajach późno wprowadzono system emerytalny, a ponadto stopa zastąpienia opierała się jedynie na programie publicznym¹⁴.

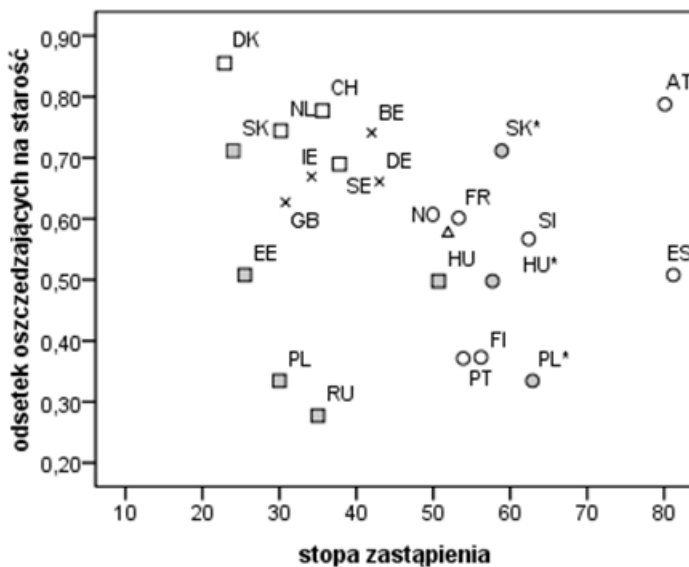
Z kolei w Polsce i Rosji mimo niskiej stopy zastąpienia odsetek oszczędzających jest niski, w mniejszym stopniu dotyczy to pozostałych krajów, które wprowadziły nowy system emerytalny (Estonia, Słowacja, Węgry). W krajach tych jak wcześniej wspomniano reformy nie objęły wszystkich pracujących. Uwzględnienie zaś stopy zastąpienia sprzed reform przesunęłoby wspomniane kraje na prawo (rysunek 2 A i B).

¹³ Niektóre systemy emerytalne pełniły rolę redystrybucyjną tzn. stopa zastąpienia była wyższa dla niższych dochodów. Wyższa stopa zastąpienia będzie zniechęcać biedniejszych do oszczędzania na starość, z drugiej strony niższa stopa zastąpienia dla osób o wysokich dochodach powinna zachęcać tych ostatnich do oszczędzania. Sytuację komplikuje fakt, że nie wszystkie systemy pełniły funkcję redystrybucyjną, a te które ją spełniały robiły to w różnym stopniu.

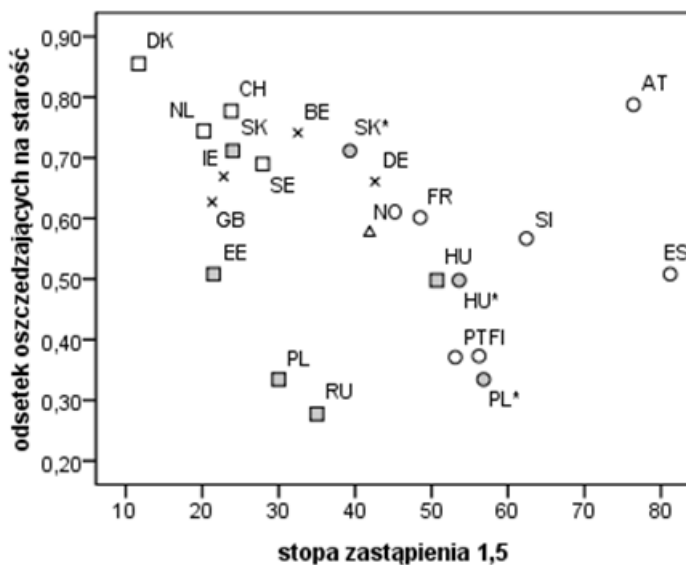
¹⁴ Poza Austrią i Hiszpanią również w Finlandii, Francji i Portugalii stopy zastąpienia uwzględniały jedynie system publiczny. W krajach tych istnieją wprawdzie dobrowolne programy pracownicze lub indywidualne (poza Portugalią), ale ich stopa pokrycia jest niska i dlatego zostały one pominięte przy obliczaniu stóp zastąpienia. Stopa pokrycia dla programów pracowniczych waha się od 4% w Portugalii do 15% we Francji, zaś w przypadku indywidualnych programów jest ona pomijalna z wyjątkiem Finlandii, gdzie wynosi 7,3% (por. OECD, 2009, Part II Indicators of Pension Policies).

Rysunek 2. Odsetek oszczędzających a stopy zastąpienia brutto dla średniego dochodu i dla dochodu równego 1,5 średniej, z uwzględnieniem różnych składników systemów emerytalnych w wybranych krajach

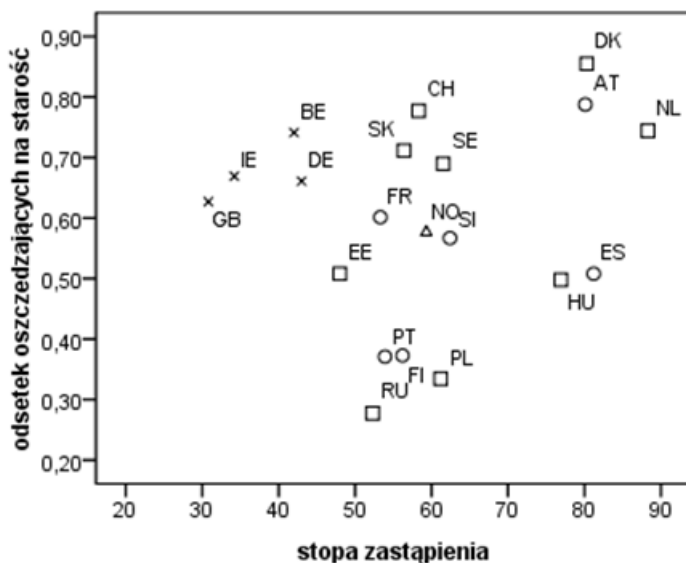
A (tylko system publiczny)

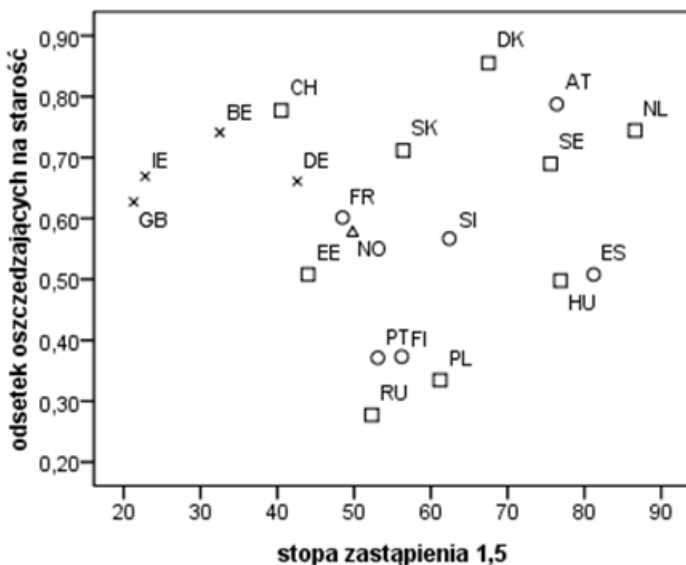
B (tylko system publiczny)

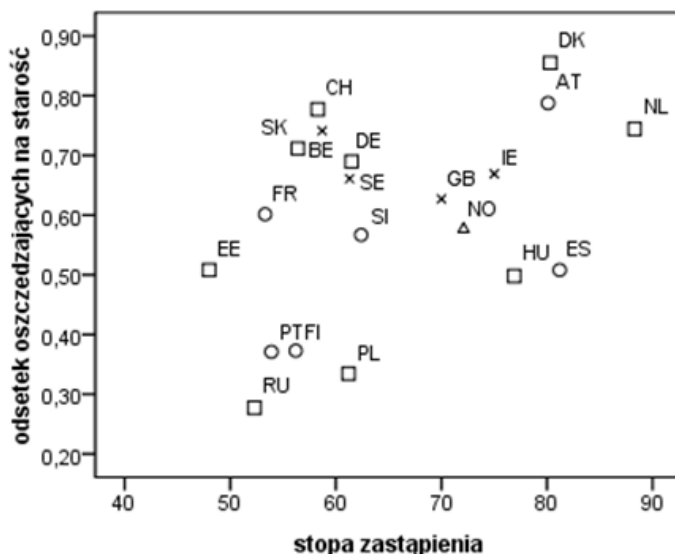
C (+prywatne obowiązkowe)

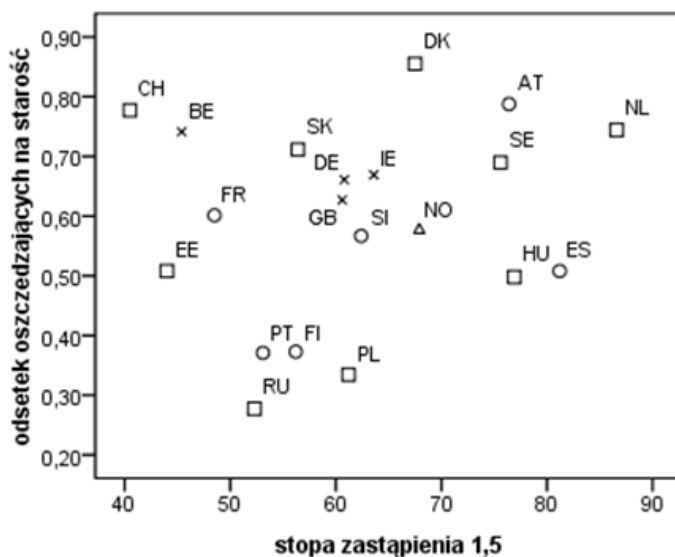
D (+prywatne obowiązkowe)

E (+ obowiązkowe i dobrowolne)

F (+ obowiązkowe i dobrowolne)

Objaśnienia: kółko – tylko publiczne systemy emerytalne, kwadrat – publiczne i prywatne obowiązkowe, krzyżyk – publiczne i prywatne dobrowolne, trójkąt – publiczne oraz prywatne obowiązkowe i dobrowolne. Kraje, które wprowadziły nowy system emerytalny zacięniowano (A i B), zaś gwiazdką zaznaczono stopę zastąpienia brutto sprzed reformy. Dla Estonii, Rosji i Słowenii stopy zastąpienia pochodzą z 2008 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z ESS i OECD (OECD 2009,2011).

Korelacja między odsetkiem oszczędzających a stopą zastąpienia liczoną dla średniego dochodu wynosi $-0,148$, zaś dla stopy zastąpienia dla 1,5-krotności dochodu $-0,299$. Po wyłączeniu Austrii, Hiszpanii, Rosji i Polski, które odbiegają od pozostałych krajów wspomniane korelacje wynoszą odpowiednio $-0,642$ i $-0,730$.

Uwzględnienie w obliczaniu stopy zastąpienia prywatnych obowiązkowych planów emerytalnych, sprawia, że wcześniej obserwowana zależność zaciera się, co wynika z przesunięcia punktów odpowiadających krajom z obowiązkowymi prywatnymi planami emerytalnymi w prawo (rysunek 2 C i D). Jest to istotny wniosek, gdyż dowodzi, że w przypadku systemów z niską stopą zastąpienia z państwowego programu emerytalnego, wzrost stopy zastąpienia w związku z uwzględnieniem obowiązkowych programów emerytalnych w mniejszym stopniu obniża stopę partycypacji w oszczędzaniu na starość¹⁵.

Pomijając Polskę (i Rosję) wszystkie kraje z niską stopą zastąpienia z państwowych programów emerytalnych (tj. niższą niż 50%) charakteryzowały się wysokimi (a w przypadku Estonii przeciętnymi) odsetkami oszczędzających obecnie lub w przeszłości na starość. Zastanawiająca jest niska stopa partycypacji w oszczędzaniu na starość w Polsce jeśli weźmiemy pod uwagę niskie stopy zastąpienia. Wytlumaczenia można szukać w hojniejszym niż obecnie systemie emerytalnym w przeszłości (vide: punkt odpowiadający stopie zastąpienia dla Polski ze starego systemu oznaczony PL* na rysunku 2 A i B) oraz licznych przywilejach branżowych w połączeniu z brakiem dostosowania do nowych warunków¹⁶. Podobne czynniki działają w Rosji gdzie przywileje branżowe dotyczyły ponad 250 kategorii pracowników i grup zawodowych.

Sposób w jaki jednostki postrzegają rolę państwa w zapewnieniu ludziom na starość odpowiedniego standardu życia może wpływać na ich zachowania związane z tworzeniem oszczędności na starość. Z uwagi na możliwość popełnienia błędu ekologicznego (por. Robinson, 1950) związek ten analizowany był również na poziomie indywidualnym w dalszej części opracowania zaś poniżej zobrazowano tendencje zaobserwowane na poziomie krajowym.

W większości państw odpowiedzialność za zapewnienie na starość odpowiedniego standardu życia¹⁷ była w większym stopniu przypisywana państwu (zwłasz-

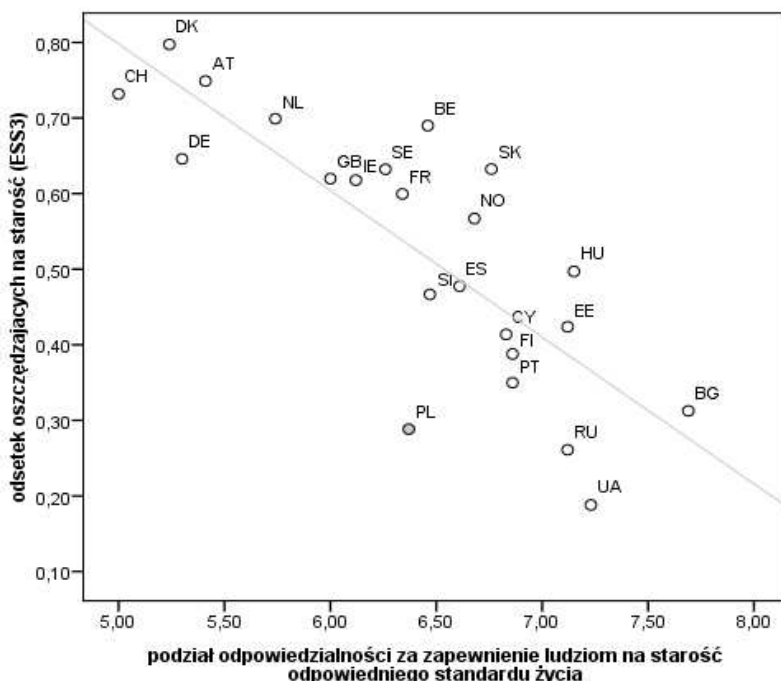
¹⁵ Przystąpienie do prywatnych indywidualnych obowiązkowych planów emerytalnych jest obowiązkowe i trudno tu mówić o decyzji, dlatego prywatne programy obowiązkowe nie są zaliczane do oszczędzania na starość.

¹⁶ Reforma objęła osoby urodzone po 31.XII.1968r. a więc takie, które w roku badania miały nie więcej niż 37 lat, osoby urodzone przed 1969r. ale po 31.XII.1948r. mogły wybrać sposób alokacji składki, zaś urodzone przed 1949r. pozostały w starym systemie. Nie bez znaczenia są tutaj przywileje branżowe.

¹⁷ Respondenci oceniali kto powinien zadbać (być odpowiedzialny) za zapewnienie ludziom na starość odpowiedniego standardu życia na 11 stopniowej skali, gdzie: 0 oznaczało „przede wszystkim każdy sam powinien o to zadbać”, zaś 10 – przede wszystkim państwo powinno być za to odpowiedzialne”.

cza w Bułgarii, na Ukrainie, Węgrzech w Estonii i Rosji), ale były takie, kraje gdzie była ona dzielona w równym stopniu jak np. w Szwajcarii, Danii, Niemczech i Austrii (por. rysunek 3). Tendencja do przypisywania większej roli państwu w zapewnieniu odpowiedniego standardu życia na starość była silniejsza w byłych krajach socjalistycznych (w mniejszym stopniu dotyczy to Polski), o czym dalej.

Rysunek 3. Odsetek oszczędzających a podział odpowiedzialności za zapewnienie odpowiedniego standardu życia na starość między jednostką (0) a państwem (10)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ESS.

Rysunek 3 przedstawia kraje w przestrzeni wyznaczonej przez odsetek oszczędzających na starość i podział odpowiedzialności w zapewnieniu ludziom na starość odpowiedniego standardu życia między jednostką a państwem.

W krajach gdzie odsetek oszczędzających na starość jest niższy obywatele przypisują państwu przeciętnie większą rolę w zabezpieczeniu starości (współczynnik korelacji liniowej wynosi $-0,797$)¹⁸.

¹⁸ Analiza na poziomie indywidualnym wskazała na negatywny wpływ przekonania o roli państwa w zabezpieczeniu warunków życia na starość na prawdopodobieństwo oszczędzania na starość w 17 krajach (w pięciu był on nieistotny).

Warto zwrócić uwagę, że w Polsce odsetek oszczędzających jest niższy w porównaniu do krajów, w których obywatele przypisują państwu podobną jak w Polsce rolę w zabezpieczeniu odpowiednich warunków życia na starość. Biorąc pod uwagę opinie dominujące w Polsce odnośnie odpowiedzialności za zapewnienie odpowiedniego standardu życia na starość na tle innych państw zaskakujący jest tak niski odsetek oszczędzających. Chyba, że relatywnie duża rola przypisywana jednostce w zapewnieniu odpowiednich warunków życia w okresie starości wynika z braku zaufania do ZUS¹⁹ lub do państwa jako instytucji. W Polsce poziom zaufania do parlamentu i systemu prawnego był jednym z najniższych²⁰ wśród krajów biorących udział w trzeciej rundzie ESS.

Wspomniana wcześniej tendencja, do przypisywania w krajach postsocjalistycznych większej roli państwu w zapewnieniu odpowiedniego standardu życia na starość powinna być bardziej widoczna jeśli uwzględnimy różnice w poglądach panujących w pokoleniu pracujących, emerytów i młodzieży uczącej się. Można oczekiwać, że w krajach postsocjalistycznych, z uwagi na zmiany w mentalności w związku z przemianami ustrojowymi, emeryci będą w większym stopniu obarczać państwo odpowiedzialnością za zabezpieczenie odpowiedniego standardu życia na starość niż pozostałe pokolenia.

Różnice między pokoleniami w opiniach odnośnie podziału między państwo a jednostkę odpowiedzialności za zapewnienie ludziom odpowiedniego standardu życia na starość, okazały się istotne jedynie dla 12 krajów, w tym dla wszystkich postsocjalistycznych (za wyjątkiem Słowenii) (por. rysunek 4).

Zgodnie z oczekiwaniem w krajach, w których panował ustrój socjalistyczny emeryci skłonni są w większym stopniu obarczać państwo odpowiedzialnością za zapewnienie odpowiedniego standardu życia na starość, niż pokolenie pracujących i młodzież. Podobnie jest w Hiszpanii co tłumaczyć można interwencjonizmem i ograniczeniem liberalizmu w początkowym okresie dyktatury gen. Franco. W Szwajcarii, Niemczech, Wielkiej Brytanii i Szwecji, gdzie również wystąpiły istotne różnice w omawianych przekonaniach między pokoleniami to młodzież (lub pokolenie pracujących – w Szwecji) w większym stopniu skłaniała się ku państwu dzieląc odpowiedzialność za zapewnienie odpowiedniego standardu życia na starość.

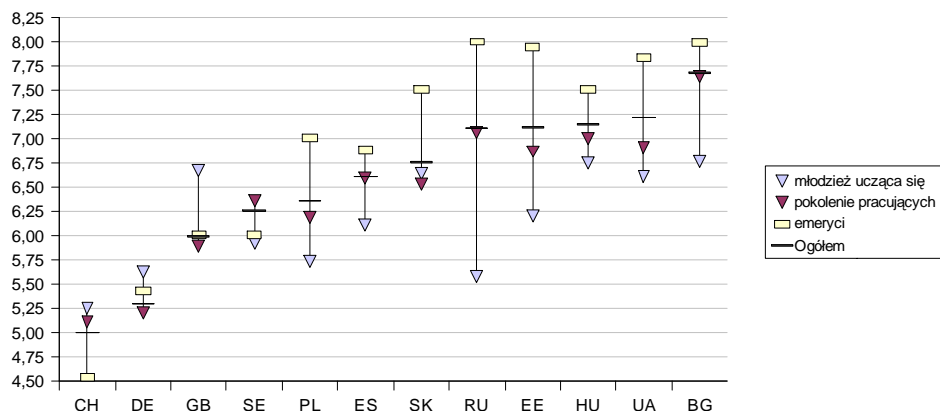
Hojność systemu emerytalnego może wpływać na przekonania dotyczące roli państwa w zabezpieczeniu odpowiednich warunków życia na starość. Trudno jednak określić tutaj znak, z jednej strony hojny system emerytalny może wpływać na reprezentacje umysłowe systemu zabezpieczenia społecznego istniejące w danym społeczeństwie i w efekcie przypisywanie większej roli państwa w za-

¹⁹ Według sondażu przeprowadzonego w lutym 2010 ponad połowa Polaków (57%) ocenia pracę ZUS źle, 21% nie ma zdania zaś dobrze pracę ZUS ocenia jedynie 22%, (CBOS, 2010).

²⁰ Jedynie w Bułgarii i na Ukrainie poziom zaufania do parlamentu i systemu prawnego był niższy niż w Polsce.

bezpieczeniu odpowiednich warunków życia na starość, z drugiej strony system emerytalny nie zapewniający wystarczających warunków życia na starość może wywołać wzrost oczekiwań wobec roli państwa w odniesieniu do zabezpieczenia emerytalnego (np. młodzież w Wielkiej Brytanii por. rysunek 4).

Rysunek 4. Pokolenie a stopień w jakim zdaniem respondenta państwo powinno być odpowiedzialne za zapewnienie ludziom odpowiedniego standardu życia na starość w podziale na pokolenie.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ESS.

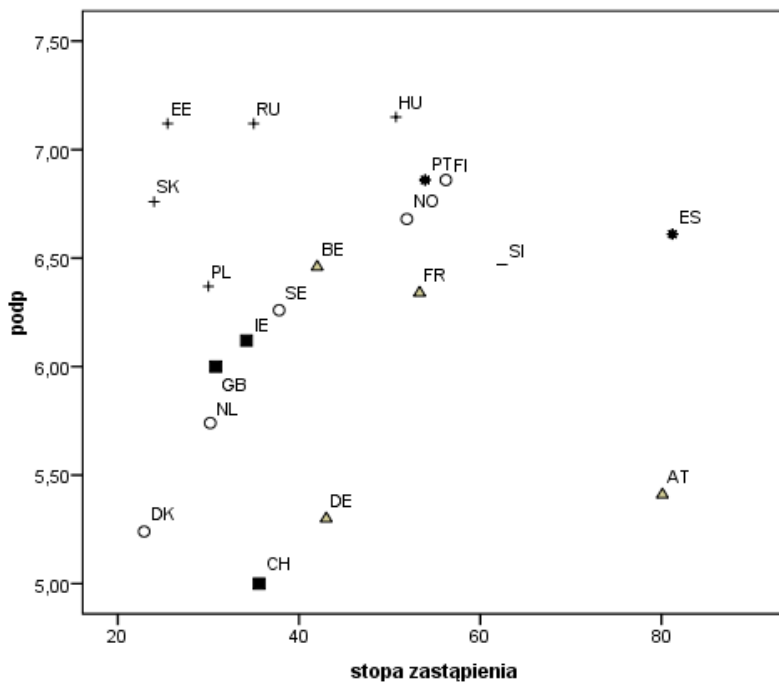
Kraje w przestrzeni wyznaczonej przez podział odpowiedzialności za zapewnienie odpowiedniego standardu życia na starość między jednostką (0) a państwo (10) i hojność systemu emerytalnego (mierzonego stopą zastąpienia brutto dla średniego dochodu) obrazuje rysunek 5.

Pomijając kraje Europy Wschodniej i Środkowej oraz Hiszpanię i Austrię w krajach gdzie stopa zastąpienia brutto z publicznego systemu emerytalnego była wysoka obywatele relatywnie dużą rolę w zapewnieniu odpowiednich warunków życia na starość przypisywali państwu, zaś jednostce w tych krajach gdzie stopa zastąpienia z publicznego systemu była niska.

W przypadku krajów Europy Wschodniej i Środkowej przypisywanie dużej roli państwu w zabezpieczeniu starości pomimo niskich stóp zastąpienia można tłumaczyć brakiem dostosowań do nowych warunków stworzonych przez reformy, (podobnie jak na rysunku 2 jeśli uwzględnić stopy zastąpienia sprzed reform punkty odpowiadające wspomnianym krajom przesunęłyby się w prawo), z kolei w przypadku Austrii i Hiszpanii²¹ trudno jest znaleźć wytłumaczenie inne niż wcześniej przytoczone.

²¹ W przypadku Hiszpanii wpływ przekonania, że państwo powinno być odpowiedzialne za zapewnienie odpowiednich warunków życia na starość na prawdopodobieństwo oszczędzania na starość był nieistotny na poziomie indywidualnym, zaś związek obawy z ocena dochodu istotny.

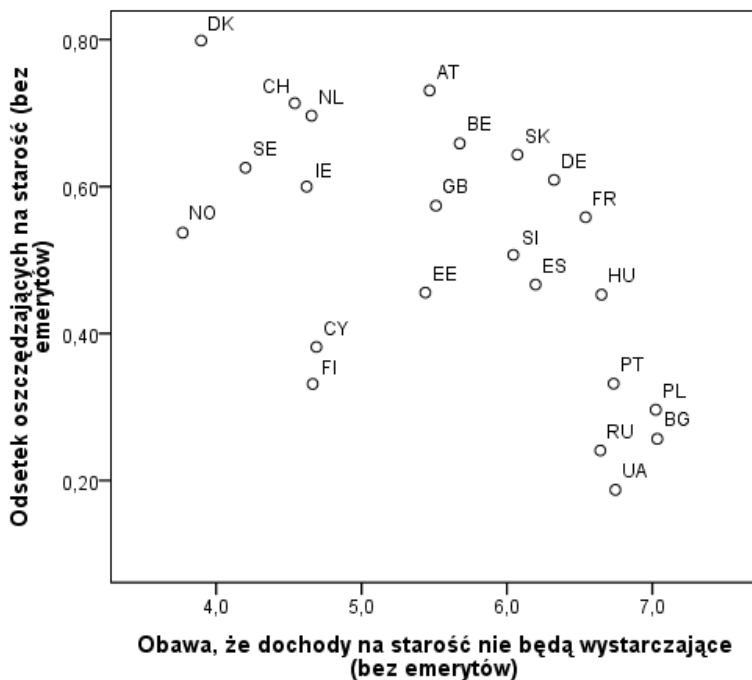
Rysunek 5. Kraje w przestrzeni wyznaczonej przez podział odpowiedzialności za zapewnienie odpowiedniego standardu życia na starość między jednostką (0) a państwo (10) i stopę zastąpienia brutto dla średniego dochodu

Objaśnienia: Trójkątem oznaczono kraje kontynentalne, gwiazdką – śródziemnomorskie, okręgiem – nordyckie, kwadratem – liberalne, plusem – kraje postsocjalistyczne, które wprowadziły trójfilarowy model systemu emerytalnego, kreską – pozostałe. Dla Estonii, Rosji i Słowenii stopy zastąpienia pochodzą z 2008 r.
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ESS i OECD (OECD 2009, 2011).

Wbrew oczekiwaniom obawa, że dochody na starość będą niewystarczające by pokryć wydatki nie przekłada się na partycypację w oszczędzaniu na starość. Jest wręcz odwrotnie w krajach gdzie średni poziom wspomnianej obawy jest wysoki odsetek oszczędzających na starość jest niski, zaś w krajach, gdzie odsetek oszczędzających jest wysoki, obawy o wystarczalność dochodu na starość są słabsze. Być może fakt oszczędzania skutecznie redukuje troskę o wystarczalność dochodów. Z drugiej strony obawa o wystarczalność dochodów w okresie starości dotyczy w większym stopniu krajów mniej zamożnych (por. rysunek 6).

Rysunek 6. Kraje w przestrzeni wyznaczonej przez odsetek oszczędzających na starość i obawę, że dochody na starość mogą być niewystarczające aby pokryć wydatki

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ESS.

Rysunek 6 przedstawia kraje w przestrzeni wyznaczonej przez odsetek oszczędzających na starość i obawę, że dochody na starość mogą być niewystarczające na pokrycie wydatków. Wyłączono emerytów, ponieważ w ich przypadku poziom odczuwanej obawy o wystarczalność dochodów na starość nie wpłynie na oszczędzanie na starość (w tym sensie, że jeśli nie oszczędzali oni na starość w przeszłości, to teraz już tego nie zmieniają). Korelacja między zmiennymi wyniosła $-0,588$, zaś po wyłączeniu wpływu zamożności współczynnik korelacji cząstkowej wyniósł $-0,041$. W świetle otrzymanych wyników wydaje się, że obawa o wystarczalność dochodów na emeryturze w dużym stopniu wynika z niskiego poziomu zamożności i obawy o wystarczalność dochodów jako takiej, w mniejszym zaś ma związek z potrzebą tworzenia zabezpieczenia na starość²².

²² Analiza na poziomie indywidualnym potwierdziła uzyskane wyniki, wpływ obawy o wystarczalność dochodów na starość okazał się nieistotny dla niemal wszystkich krajów (poza czterema).

3. Analiza na poziomie indywidualnym

Dla każdego kraju, na poziomie indywidualnym, zbudowano model regresji logistycznej opisujący prawdopodobieństwo oszczędzania na starość (obecnie lub w przeszłości). W modelu ujęto następujące zmienne objaśniające: przekonania związane z postrzeganiem roli państwa w zabezpieczeniu starości, obawą o wystarczalność dochodów w okresie starości, a także skłonność do planowania przyszłości, ponadto pokolenie, ocenę dochodu i wiek.

Przekonania co do tego w jakim stopniu państwo powinno zapewniać warunki życia w okresie starości a w jakim każdy powinien zadbać o to sam, powinny wpływać na zachowania związane z oszczędzaniem na starość. W przypadku przekonania o tym, że państwo powinno troszczyć się o zapewnienie swoim obywatelom odpowiednich warunków życia na starość jednostki mogą odczuwać słabszą motywację do oszczędzania i w efekcie mniej osób będzie tworzyło oszczędności z przeznaczeniem na zabezpieczenie własnej starości. Analiza na poziomie krajowym wskazała na istnienie związku dla krajów, ale nie można tych wniosków przenosić na jednostki gdyż nie koniecznie te same osoby, które wyrażają określony pogląd oszczędzają (lub oszczędzały) na starość.

Zakładam, że skłonność do planowania przyszłości²³ zwiększa prawdopodobieństwo oszczędzania na starość, gdyż sprzyja myśleniu o przyszłości i dostrzeganiu związanych z nią potrzeb. Podobnie obawa, że dochody na starość nie będą wystarczające na pokrycie wydatków powinna skłonić do oszczędzania w celu zabezpieczenia starości.

Przynależność do pokolenia pracujących, emerytów, czy młodzieży uczącej się wpływa na postawy i zachowania związane ze starością, ponieważ zmienia perspektywę w przypadku postaw i uwarunkowania w przypadku zachowań (inna jest sytuacja emeryta, inna osoby uczącej się a pracującej jeszcze inna). Można oczekiwać, że młodzież ucząca się ma znacznie rzadziej doświadczenia związane z oszczędzaniem na starość niż pozostali. Natomiast z uwagi na sposób zadania pytania trudno jest formułować podobne twierdzenia w stosunku do emerytów i pokolenia pracujących (jeśli wyłączymy wpływ wieku).

Badając zachowania związane z oszczędzaniem trudno pominąć rolę dochodu w kształtowaniu się oszczędności, wskazując na nią hipoteza cyklu życia, teoria dochodu permanentnego oraz teoria dochodu względnego. Za miarę dochodu zwykle przyjmuje się dochód w gospodarstwie domowym na osobę lub jego ekwiwalent. Z uwagi na brak porównywalności²⁴ oraz duży odsetek braków odpowiedzi do-

²³ Skłonność do planowania przyszłości jest cechą indywidualną i nie ma sensu analizować jej na poziomie krajów, dlatego nie była wcześniej analizowana.

²⁴ W większości krajów w celu pomiaru dochodu posłużono się skalą 12 stopniową, ale w dwóch (Estonia, Ukraina) zadano pytanie o dochód wprost a potem wyniki przeskalowano zgodnie z wymienioną skalą, zaś w trzech (Rosja, Bułgaria, Węgry) zastosowano inną skalę.

chodzący w niektórych krajach do 40% (Słowacja, Hiszpania, Austria) czy 50% (Portugalia) należy rozważyć inną miarę dochodu. W modelu zastosowano miarę dochodu opartą na subiektywnej ocenie respondentów wysokości dochodów w stosunku do potrzeb²⁵. Wybór subiektywnej miary dochodu uzasadnia też teoria dochodu względnego.

Z kolei wiek (w latach) ujęto w modelu z uwagi na sposób sformułowania pytania o oszczędzanie na starość. Ponieważ pytanie dotyczyło również przeszłości zatem prawdopodobieństwo oszczędzania na starość teraz lub w przeszłości wzrasta wraz z wiekiem (przy założeniu, że inklinacja do oszczędzania danej jednostki była względnie trwała).

Model jest dobrze dopasowany dla wszystkich państw z wyjątkiem trzech: Ukraina, Rosja i Holandia, w których p w teście Hosmera i Lemeshowa nie przekraczało 0,05 wskazując na istotne różnice między strukturą wynikającą z modelu a obserwowaną. Wyniki odnośnie całego modelu przedstawiono w aneksie, zaś tabela 1 przedstawia wskaźniki ryzyka względnego.

Stopień w jakim zdaniem respondenta państwo powinno być odpowiedzialne za zapewnienie odpowiedniego standardu życia na starość (przy założeniu niezmienności pozostałych zmiennych ujętych w modelu) zmniejsza szansę na przynależność do oszczędzających obecnie lub w przeszłości na starość we wszystkich krajach za wyjątkiem 5 krajów gdzie zmienna ta jest nieistotna (Hiszpania i Portugalia gdzie z kolei wpływ obawy o wystarczalność dochodów na starość okazał się istotny oraz Belgia, Cypr, Francja).

Szansę na przynależność do oszczędzających na starość (obecnie lub w przeszłości) w zależności od kraju maleją średnio od 5% do 15% wraz ze wzrostem przekonania o roli państwa w zapewnieniu odpowiedniego standardu życia na starość o jednostkę, zakładając niezmiennosc pozostałych zmiennych ujętych w modelu.

Wpływ obawy, że dochody na starość będą niewystarczające na pokrycie wydatków na prawdopodobieństwo oszczędzania okazał się nieistotny prawie we wszystkich krajach z wyjątkiem czterech (Hiszpanii, Portugalii, Słowenii i Węgier²⁶), gdzie wspomniana obawa zwiększała szansę na przynależność do oszczędzających na starość (średnio od 5 do 15%), przy innych czynnikach niezmiennych.

W przypadku Rosji i Bułgarii dochód przekodowano na skalę używaną w ESS w efekcie jedynie dolne pozycje skali były wykorzystywane w tych krajach. Dochód dla Węgier można przekodować na skalę używaną w ESS, ale kategorie w skali użytej na Węgrzech nie pokrywają się do końca z tymi z ESS.

²⁵ W celu ułatwienia interpretacji wyników odwrócono przyjętą w kwestionariuszu kolejność kategorii oceny dochodu tak, aby wyższe kategorie odpowiadały lepszej jego ocenie.

²⁶ a także dla Ukrainy, jednak wyniki dla Ukrainy należy traktować z dużą ostrożnością z uwagi na brak dopasowania modelu.

Tabela 1. Wskaźniki ryzyka względnego w modelu regresji logistycznej

	Austria	Belgia	Bulgaria	Cypr	Dania	Estonia	Finlandia	Francja	Hiszpania	Holandia*	Irlandia	Niemcy
podp	0,929	0,953*	0,933	1,003*	0,879	0,842	0,941	0,97*	0,967*	0,947	0,920	0,953
obawa	1,038*	1,037*	1,016*	0,973*	0,986*	1,002*	1,015*	0,987*	1,097	1,032*	1,025*	0,993*
plnprz	1,183	1,173	1,118	1,100	1,187	1,055	1,097	1,094	1,058	1,078	1,192	1,120
Pokolenie												
młodzież	0,327	0,131	0,405	0,044	0,088	0,171	0,340	0,316	0,347	0,157	0,108	0,259
emeryci	1,312*	0,669*	1,255*	1,212*	0,309	0,555	0,823*	0,909*	0,404	0,535	0,515	0,751*
Ocena dochodu												
ocDoch(1)	0,164	0,229	0,354	0,214	0,079	0,254	0,284	0,228	0,139	0,304	0,121	0,232
ocDoch(2)	0,336	0,583	0,577	0,489	0,521	0,399	0,372	0,375	0,487	0,405	0,438	0,360
ocDoch(4)	1,222*	1,936	0,469*	1,995	1,999	2,386	1,484	1,613	1,445	1,591	1,721	2,264
wiek	1,013	1,032	1,035	1,033	1,038	1,013	1,039	1,027	1,040	1,019	1,042	1,029
Stała	1,132*	0,421	0,126	0,125	0,958*	1,838*	0,101	0,444	0,112	1,057*	0,223	0,466
Norwegia	Polska	Portugalia	Rosja*	Słowacja	Słowenia	Szwecja	Szwajcaria	Ukraina*	Węgry	Wielka Brytania		
podp	0,913	0,952	1,022*	0,930	0,943	0,925	0,943	0,892	0,911	0,898	0,884	
obawa	1,040*	1,002*	1,089	1,022*	0,986*	1,097	1,029*	1,012*	1,132	1,049	1,018*	
plnprz	1,138	1,073	1,073	1,092	1,083	1,096	1,077	1,089	1,029*	1,154	1,189	
Pokolenie												
młodzież	0,546	0,319	0,143	0,306	0,094	0,212	0,149	0,187	0,279	0,291	0,291	
emeryci	0,957*	0,725*	1,118*	0,842*	0,815*	0,612	0,538	0,370	0,618	0,636	0,773*	
Ocena dochodu												
ocDoch(1)	0,211	0,697*	0,241	0,321	0,211	0,295	0,194	0,116	0,281	0,409	0,284	
ocDoch(2)	0,536	0,369	0,583	0,696	0,595	0,774*	0,685*	0,686*	0,459	0,613	0,433	
ocDoch(4)	1,656	1,167*	1,565	1,373*	1,088*	1,711	1,646	1,692	3,173	0,776*	2,144	
wiek	1,028	1,008*	1,012	1,025	1,001*	0,999*	1,019	1,040	1,022	1,034	1,039	
Stała	0,291	0,468	0,143	0,167	3,729	0,645*	0,719*	0,695*	0,142	0,225	0,280	

* w przypadku oceny oznacza nieistotne oszacowanie ($p \geq 0,05$ w teście Wald), w przypadku kraju wskazuje na istotne

różnice między strukturą wynikającą z modelu a obserwowaną ($p < 0,05$ w teście Hosmera i Lemeshowa).

podp – państwo odpowiedzialne za zapewnienie odpowiedniego standardu życia na starość,

obawa – obawa, że dochody na starość nie będą wystarczające by pokryć wydatki,

plnprz – staram się, dokładnie planować swoją przyszłość,

ocDoch(1) – praktycznie nie dajemy sobie rady przy obecnym poziomie dochodów,

ocDoch(2) – z trudem dajemy sobie radę przy obecnym poziomie dochodów,

ocDoch(3) – dajemy sobie radę przy obecnym poziomie dochodów,

ocDoch(4) – żyjemy dostatnio przy obecnym poziomie dochodów,

kategoria odniesienia: dla oceny dochodu – ocDoch(3); dla pokolenia – pokolenie pracujących.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych ESS.

We wszystkich krajach średnia obawa o wystarczalność dochodów na starość maleje wraz z przesuwaniem się w kierunku wyższych kategorii oceny dochodu. Różnice między średnią obawą o wystarczalność dochodów dla poszczególnych kategorii oceny dochodu okazały się istotne dla wszystkich krajów (zastosowano mocny test równości średnich Browna-Forsythe'a, z uwagi na niespełnione założenie o jednorodności wariancji dla niektórych krajów). Tak jak wcześniej powiedziano obawa o wystarczalność dochodów w okresie starości w dużym stopniu wynika z niskiego poziomu zamożności i obawy o wystarczalność dochodów jako takiej, nie ma zaś związku z tworzeniem oszczędności na starość (poza wspomnianymi czterema krajami).

Skłonność do planowania własnej przyszłości zwiększała szanse zachowań zapobiegliwych we wszystkich krajach (zakładając niezmienność pozostałych zmiennych ujętych w modelu), najsilniej w Danii i Austrii (wzrost szansy na oszczędzanie średnio o 19% i 18% wraz ze wzrostem skłonności do planowania przyszłości o jednostkę). W Polsce wzrost skłonności do planowania własnej przyszłości o jednostkę powodował wzrost szansy na przynależność do oszczędzających na starość (obecnie lub w przeszłości) średnio o 7,3% i w porównaniu z innymi krajami wzrost szansy był niewielki.

W przypadku młodzieży uczącej się szanse na przynależność do oszczędzających na starość były w Polsce niższe średnio o 68% w porównaniu do pokolenia pracujących, zaś w innych krajach nawet o więcej (do 96% na Cyprze), przy założeniu, że inne zmienne ujęte w modelu, w tym wiek nie zmieniały się. Przynależność do emerytów w większości krajów w tym w Polsce nie zmieniała istotnie prawdopodobieństwa oszczędzania na starość. Z drugiej strony w niektórych krajach szanse na oszczędzanie dla emerytów są niższe w porównaniu do pokolenia pracujących. W 10 krajach, gdzie współczynniki regresji dla pokolenia pracujących okazały się istotne emeryci mieli znacznie mniejsze szanse na przynależność do oszczędzających na starość (zwłaszcza w Danii o 69%, Szwajcarii o 63%, i Hiszpanii o 60%) w porównaniu do pokolenia pracujących, przy założeniu niezmienności innych zmiennych (w tym również wieku).

Kategorią odniesienia w przypadku oceny dochodu było: dajemy sobie radę przy obecnym poziomie dochodów, wybrano kategorię tę z uwagi na małe liczebności ostatniej, bądź pierwszej kategorii w niektórych krajach. Można oczekiwać, że iloraz szans dla ostatniej kategorii będzie wyższy od 1, zaś ilorazy szans dla pozostałych kategorii w ocenie dochodu będą malały wraz z przesuwaniem się ku początkowym kategoriom, i tak jest. Interesujący jest natomiast przypadek Polski, współczynnik regresji okazał się istotny jedynie dla drugiej kategorii (w przypadku Polski mało respondentów wybrało skrajne kategorie oceny dochodu pierwszą 3% zaś ostatnią 6%).

Wnioski

Przeprowadzona analiza na poziomie krajów wskazała, że w Polsce mniej osób oszczędza na starość niż w innych krajach nawet po uwzględnieniu poziomu za-
możności, hojności systemu emerytalnego, czy przekonania na temat roli państwa
w zapewnieniu odpowiednich warunków życia na starość.

Obawa, że dochody na starość będą niewystarczające na pokrycie wydatków
nie przekłada się na działania w kierunku tworzenia zabezpieczenia na starość
niemal we wszystkich krajach w tym w Polsce. Jest to ważny wniosek z punktu
kształtowania polityki społecznej, gdyż sama obawa (a więc też świadomość), że
dochody na starość będą zbyt niskie nie wystarczy by podjąć działania skierowane
na zabezpieczenie własnej starości.

Ponadto jak wykazały analizy skłonność do planowania przyszłości, przy zało-
żeniu pozostałych warunków niezmiennych, zwiększa szansę partycypacji
w oszczędzaniu na starość, jednak w Polsce stosunkowo w małym stopniu w po-
równaniu z innymi krajami.

Z kolei przekonanie, że państwo powinno być w głównej mierze odpowiedzialne
za zapewnienie odpowiedniego standardu życia na starość zmniejsza szansę na
oszczędzanie na starość. W świetle tego wniosku fakt, że w Polsce młodzież i po-
kolenie pracujących w mniejszym stopniu niż przeciętnie skłonni są przypisywać
państwu odpowiedzialność za zapewnienie odpowiedniego standardu życia na sta-
rość może prowadzić w przyszłości do zwiększenia odsetka oszczędzających na
starość.

Bibliografia

- [1] Ageing Report, 2009. Economic and Budgetary projections for EU-27 member States (2008-2060). European Economy 2. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- [2] Börsch-Supan, A., (red.), 2003. Life-cycle savings and public policy. A Cross-National Study of Six Countries. London: Academic Press.
- [3] Börsch-Supan, A., Reil-Held, A., Schunk, D., 2008. Saving incentives, old-age provision and displacement effects: evidence from the recent German pension reform. PEF, 7 (3), Cambridge University Press.
- [4] Bucciol, A., 2007. Temptation and Social Security Distortion. University of Padua.
- [5] CBOS, 2007. Czy Polacy myślą o swoich przyszłych emeryturach?. Komunikat z Badań BS/166/2007.
- [6] CBOS, 2009. Polacy wobec ludzi starszych i własnej starości. Komunikat z Badań BS/157/2009.
- [7] CBOS, 2010. Opinie o działalności prezydenta, parlamentu, ZUS, OFE i NFZ. Komunikat z Badań BS/20/2010.

-
- [8] Czapiński, J., Panek, T., (red.), 2009. *Diagnoza Społeczna 2009*. Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego.
- [9] ESS, 2006. *European Social Survey Round 3 Data*. Data file edition 3.3. Norway: Norwegian Social Science Data Services – Data Archive and distributor of ESS data.
- [10] Euvals, R. (2000), Do Mandatory pensions Decrease Household Savings? Evidence for the Netherlands, *De Economist*, 148(5), 643-670.
- [11] Feldstein, M., 1979, The Effect of Social Security on Saving. Cambridge: NBER Working Paper No. 334.
- [12] Feldstein, M., 1980, Social Security, Induced Retirement and Aggregate Capital Accumulation: a Correction and update. Cambridge: NBER Working Paper No. W0579.
- [13] Feldstein, M., Pellechio, A., 1979. Social Security and Household Wealth Accumulation: New Microeconomics Evidence. *Review of Economics and Statistics*, 61(3), 361-368.
- [14] Jappelli, T., Modigliani F., 2005. The Age-Saving Profile and the Life-Cycle Hypothesis, w: Modigliani F.: *The Collected Papers of Franco Modigliani*, Volume 6. MIT Press.
- [15] Koskela, E., Viren M., 1983. Social Security and Household Saving in an International Cross Section. *American Economic Review*, 73(1), 212-217.
- [16] Kotlikoff, L., J., 1979, Testing the Theory of Social Security and Life Cycle Accumulation. *American Economic Review*, 69(3), 396-410.
- [17] OECD, 2009. *Pensions at a Glance 2009: Retirement-Income Systems in OECD Countries*. Paris: OECD Publishing.
- [18] OECD, 2011. *Pensions at a Glance 2011: Retirement-income Systems in OECD Countries and G20 Countries*. Paris: OECD Publishing.
- [19] Pleśniak, A., 2010. Starzenie się i zabezpieczenie emerytalne. Badanie własne. Instytut Statystyki i Demografii, SGH.
- [20] Poterba, J., M., (red.), 1994. *International Comparisons of Household Saving*, University of Chicago Press. Tekst dostępny na stronie: <http://www.nber.org/books/pote94-1> w dniu 11.10.2011r.
- [21] Robinson, W., S., 1950. Ecological correlations and the behavior of individuals. *American Sociological Review*, 15(3), 351-357.
- [22] Scruggs, L., 2006. The generosity of social insurance, 1971-2002. *Oxford Review of Economic Policy*, vol.22, s. 349-364.

Strony internetowe

- [1] World Development Indicators: www.data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators, data pobrania danych 20.05.2010r.
- [2] Europejski Sondaż Społeczny: www.europeansocialsurvey.org, data pobrania danych 15.05.2010r.

* * *

Saving for Old Age: Evidence from the European Social Survey – Poland in the European Context

Abstract

Few people in Poland has been saving for old age according to as well Polish as international surveys. The aim of this paper is to answer the question if the participation in saving for old age is lower than in other countries providing conditions (such as well-being or generosity of pension system), and expectations about the role of the state in providing people adequate living standard when old.

In the first part of the paper the behaviors and opinions about old age provision were analyzed on the country level. In the second part analysis on individual level was conducted in order to identify the factors, that influence the probability of saving for old age in analyzed countries, and (due to risk of ecological fallacy) to verify if relationships observed for countries hold for individuals.

The results indicate that the participation in saving for old age is lower in Poland providing well-being, generosity of pension system, and opinions about old age provision responsibility.

The belief that the state should be responsible for providing people adequate living standard when old reduces the chance of saving for old age, and propensity for planning for future increases the chance of saving for old age, other things being equal.

Moreover worry that income in old age will not be adequate to cover expenses don't have impact on saving for old age. This finding is important for social policy design, because the awareness that income in old age would be short is not sufficient to take action to provide for old age.

Key words: saving for old age, providing for old age, European Social Survey.

Autor:

Agnieszka Pleśniak, Instytut Statystyki i Demografii, Szkoła Główna Handlowa, ul. Madalińskiego 6/8, 02-513 Warszawa,
email: agnieszka.plesniak@sgh.waw.pl

Aneks

Tabela 2. Podsumowanie modelu i test Hosmera i Lemeshowa

Kraj	Skrót	-2 logarytm wiarygodności	R kwadrat		Test Hosmera i Lemeshowa	
			Coxa i Snella	Nagelkerkego	Chi-kwadrat	Istotność
Austria	AT	2073,225	,134	,201	10,330	8 ,243
Belgia	BE	1753,921	,214	,303	12,264	8 ,140
Bułgaria	BG	1418,366	,118	,165	10,671	8 ,221
Cypr	CY	1088,999	,150	,201	3,857	8 ,870
Dania	DK	1095,645	,196	,313	4,018	8 ,855
Estonia	EE	1643,459	,152	,204	5,992	8 ,648
Finlandia	FI	2222,235	,139	,189	6,255	8 ,619
Francja	FR	2335,162	,141	,191	9,941	8 ,269
Hiszpania	ES	2224,733	,127	,169	10,156	8 ,254
Holandia	NL	1997,282	,123	,175	17,257	8 ,028
Irlandia	IE	1612,607	,234	,320	9,547	8 ,298
Niemcy	DE	2946,371	,175	,242	3,737	8 ,880
Norwegia	NO	2142,270	,127	,170	5,139	8 ,743
Polska	PL	1794,291	,077	,110	14,967	8 ,060
Portugalia	PT	2449,809	,091	,124	14,449	8 ,071
Rosja	RU	2313,136	,088	,128	23,283	8 ,003
Słowacja	SK	1840,196	,158	,217	9,014	8 ,341
Słowenia	SI	1773,562	,114	,152	11,557	8 ,172
Szwajcaria	CH	1639,746	,181	,265	3,569	8 ,894
Szwecja	SE	2176,680	,129	,178	1,717	8 ,989
Ukraina	UA	1621,055	,072	,114	24,295	8 ,002
Węgry	HU	1729,414	,146	,195	8,875	8 ,353
Wielka Brytania	GB	2433,398	,239	,325	8,871	8 ,353

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych ESS.